

Marinestation og skibsartilleriskole 1907-1918

Af René Rasmussen

Den tyske flådeoprustning

Det Tyskland, der voksede frem efter rigssamlingen i 1870/71, var et land, der struttede af energi og store, udenrigspolitiske ambitioner. Navnlig den tyske kejser 1888-1918, Wilhelm II, og hans marineminister 1897-1916, admiral Alfred von Tirpitz, stræbte efter, at Tyskland i lighed med de øvrige stormagter skulle have kolonier – og magt til at varetage sine politiske og økonomiske interesser over alt på kloden.

Problemet var, set fra et tysk synspunkt, at Det britiske Imperium med sine kolonier allerede dækkede en fjerdedel af verdens jord og befolkning. Mange tyskere mente, at denne position i grunden tilkom dem. Men det engelske imperium var allerede veletableret, da Tyskland blev samlet. Tyskland var kommet for sent; det var "die verspätete Nation" ("den forsinkede nation"), for i mellemtiden havde den engelske løve nemlig sat sig på al flæsket; lige netop dér, hvor den tyske ørn burde sidde.

Der fandtes fra 1890'ernes Tyskland en meget stærk lobby, der arbejdede på at udvide de tyske besiddelser i verden. Men det kunne Tyskland ikke gøre uden en flåde. Den meget nationalistiske forening *Alldeutscher Verband* formulerede det på denne måde: "*Weltpolitik als Aufgabe! Weltmacht als Ziel! Flotte als Instrument!*" ("*Opgaven er verdenspolitik! Målet er at blive verdensmagt! Flåden er værktøjet!*")

Der blev i 1898 oprettet en "flådeforening", der ved lobbyarbejde og kejserens medvirken forcerede millionbevillinger til krigsskibe igennem rigsdagen. I 1914 havde flådeforeningen ikke færre end 1.000.000 medlemmer i Tyskland. Flådebyggeriet var blevet en tysk folkesag.

Med erobringen af Slesvig og Holsten i 1864 havde Tyskland fået excellente flådehavne, og med byggeriet af Kejser Wilhelm-kanalen i 1895 (den nuværende Kieler-kanal) var det muligt hurtigt og sikkert at flytte krigsskibe mellem Østersøen og Nordsøen.

Den kolossale tyske flådeoprustning, der blev iværksat fra slutningen af 1890'erne, var et forsøg på at gøre Storbritannien rangen stridig som verdensmagt. Men Storbritannien var ikke til sinds at opgive sin position frivilligt. Den tyske oprustning tvang englænderne ind i en alliance med sine tradi-

Hundrede Reichsmark af en serie, udstedt i 1908. I forgrunden sidder under det tyske nationaltræ, egetræet, Germania i skikkelse af en kvinde. Til venstre for hende ses rigsscepteret, det læner sig op ad hammer og ambolt, en emballeret pakke, et pløjjern og et tandhjul. De symboliserer tysk håndværk, handel, landbrug og industri. På havet i baggrunden kommer højsøflåden dampende – nationens beskytter og stolthed (privateje).

Erobringen af Slesvig-Holsten i 1864 og byggeriet af Keiser Wilhelm-kanalen i 1895 gav Det tyske Kejserrige en god flådehavn i Kiel – og mulighed for at flytte krigsskibene hurtigt og sikkert mellem Østersøen og Nordsøen. Skibene er (fra venstre mod højre): SMS Stuttgart, SMS Undine, SMS Schwaben og SMS Danzig (Museum Sønderjylland).

tionelle rivaler, Frankrig (1904) og Rusland (1907). Tyskland på sin side reagerede ved at føle sig omringet af fjender. Derved blev scenen sat til Første Verdenskrig.

Den nye tyske højsøflåde fik hjemsted i Kiel i Holsten og i Wilhelmshaven ved Nordsøkysten. Men flåden voksede snart til så store dimensioner, at der opstod behov for udvidelser. Ved Flensborg fjord blev der efter århundredeskiftet bygget store flådestationer i Flensborg-Mørvig (1907) og Sønderborg (1907) til base for skibene og til uddannelse af søofficerer og skibsartillerister. I Høruphav på Sydals og i Eckernförde blev der endvidere i hhv. 1905 og 1912 bygget torpedostationer, i Aabenraa blev i 1915 anlagt en base for marinefly og samme år blev den store Zeppelinbase i Tønder, der hørte under marinen, taget i brug. Mange unge mænd fra den kystnære landsdel kom til at aftjene deres værnepligt i den kejserlige tyske flåde.

Den store udbygning af flåden, den hastige teknologiske udvikling af panserskibe og artilleri og de taktiske forandringer, dette medførte, gjorde det nødvendigt med en helt ny uddannelse af skibsartillerister. I løbet af blot 15–20 år fra 1870'erne og frem mod århundredeskiftet blev artilleriet gennemgribende forandret. Udviklingen gik fra mange håndbetjente kanoner, der fyrede ud gennem åbninger i siden på skibe af træ mod mål på 1.000–2.000 meters afstand, til færre, fuldt mekaniserede hurtigtskydende kanoner i drejelige tårne på panserkrydsere, der beskød fjenden på 10.000–15.000 meters afstand, og hvor ilden derfor måtte ledes fra en central ildlederstation af en batterikommandør, udstyret med stærke kikkerter.¹

Den tyske marines artilleriskoleskibe havde oprindeligt hjemsted i Wilhelmshaven. Men farvandet her var mindre egnede til skydeøvelser med den nye type artilleri: Der skulle tilbagelægges lange strækninger, før man var ude ved øvelsesområdet; og såvel tidevandet som hyppigt dårligt vejr med ringe sigtbarhed betød, at øvelserne ofte måtte afbrydes med megen spildtid til følge. Artilleriskolen blev i første omgang forlagt til Kiels yderfjord, men den megen trafik ud og ind ad fjorden gjorde det vanskeligt at finde egnede, sikre skydepladser.

Krydserkorvetten *SMS Carola* havde imidlertid i en årrække med held benyttet farvandet nord for Als som skydeplads. Det førte til, at marinen vendte blikket mod Als.

Valget falder på Sønderborg og anlægget påbegyndes

Den 9. marts 1903 sejlede det gamle artilleriskoleskib *SMS Mars* sammen med tenderne *SMS Hay* og *SMS Brummer* igennem Allsund med kurs mod nord for at tage farvandet der nærmere i øjesyn. Og den 6. juni 1903 ankom den bedagede *SMS Grille* til Sønderborg med selveste marinemi-

nister, viceadmiral Alfred von Tirpitz, om bord. Han skulle mødes med den daværende marineartilleriinspektør, kontreadmiral Galster, for sammen med ham at besøge de lokale forhold.²

Mars' sejlads gik ikke upåagtet hen, hverken i Sønderborg eller i nabokøbstaden mod nord, navnlig fordi en Kieler-avis kort efter skibenes hjemkomst kunne afsløre turens formål. Det førte i foråret 1903 til gisninger og lokalpolitiske kandestøberier, da det offentligt blev diskuteret, hvor en kommende skibsartilleriskole bedst kunne placeres – i Aabenraa eller i Sønderborg? Endvidere blev det spørgsmål rejst, hvor infanteristerne på Sønderborg Slot i givet fald skulle flyttes hen, hvis kasernen der, der rummede en bataljon af Füsilieregiment "Königin" Nr. 86, blev overtaget af marinen. Det blev nødvendigt at mane rygterne om kasernelukningen i jorden, da en stærk utilfredshed meget hurtigt spredte sig i byen. Kasernelukninger har til alle tider været lokalpolitisk sprængstof.

Afgørende for beslutningen var imidlertid, om indsejlingen i Allsund sydfra, rundt om Æ Slotsgaf, og passagen gennem pontonbroen egnede sig til marinens store skibe. Viceadmiral Diederichsen og Kontreadmiral Galster var personligt til stede, da *SMS Mars* og *SMS Freya* den 17. oktober 1903 udførte flere gennemsejlingsforsøg.³

Forsøgene faldt heldigt ud. Artilleriskibet *SMS Mars* (køllagt i 1877, 80 meter langt, 15 meter bredt og med en dybgang på 5,8 meter) og panserkrydseren *SMS Freya* (køllagt i 1895, 110 meter langt, 17,4 meter bredt og en dybgang på 6,5 meter) klarede begge både pynten og pontonbroen i fin stil.

Sønderborg bys magistrat mente naturligt nok, at sundbyen var det helt rigtige sted for marinen at placere en skibsartilleriskole. Men også Aabenraa var interesseret i at få skolen – og den vækst i byens erhvervsliv, som den forventedes at ville medføre.

Endvidere var Eckernförde og Swinemünde længe i spil. Marinen var derfor i en position, hvor den kunne stille ret store krav.

Det blev Sønderborg, der gik af med sejren. Men byen måtte den 29. december 1903 underskrive en nøje udspecificeret kontrakt, i hvilken den bl.a. forpligtede sig til følgende:

At udvide pontonbroens gennemsejling, så den herefter bestod af to bevægelige broled på hhv. 67 og 20 meter (således at den samlede åbning blev i alt 87 meter). Det store led til daglig brug skulle have mekaniseret åbning, således at det kunne åb-

Højsøflåden skulle sætte Det tyske Kejserrige i stand til at varetage sine interesser over alt på kloden – og gøre England rangen stridig som verdensmagt. Postkort med tysk matros i én af de tyske besiddelser i Stillehavet (Museum Sønderjylland). [evt. marginfoto!]

Også i Sønderjylland blev der oprettet marineforeninger. Her ses Apenrader Marine Verein ved sin faneindvielse i 1907. Foreningen blev grundlagt i 1901 og eksisterede indtil 1920 (Museum Sønderjylland).

nes på maksimalt 5 minutter, mens det korte led blot skulle kunne åbnes med håndkraft på 20 minutter i tilfælde af vanskelige vind- og strømforhold. Det blev udtrykkeligt specificeret i kontrakten, at der *ikke* måtte kræves betaling af marinen for gennemsejling!

Byen forpligtede sig endvidere til at bygge eller lade bygge boliger til det forventede meget store antal officers- og underofficersfamilier; at udvide vandværket; samt at udbygge realskolen til en overrealskole (gymnasium) og pigemellemskolen til en højere pigeskole. Officerssønnerne og -døtrene skulle naturligvis kunne tage en standsmæssig uddannelse. Desuden lovede byen at anlægge en række nye gader og udvide eksisterende – og at sørge for disses passende belysning, at overlade 3 tdr. land af byens jord gratis til marinen samt endelig at give den eneret til skibsliggepladser på den østre side

af Alssund, også selvom dette formindskede byens havneområde.⁴

Sønderborgs bystyre havde egentlig regnet med, at hovedparten af officersboligerne skulle være placeret på *Kaiser Wilhelm Allé* (den nuværende *Kongevej*), men marinen valgte selv at opføre boligerne i *Prinz Adalbert Strasse* (i dag: *Helgolandsade*), *Prinz Heinrich Strasse* (*Engelshøjgade*) og på *Jungerfernstieg* (*Jomfrustien*).⁵

Byggeriet blev påbegyndt i 1904.⁶ På finansloven blev der foreløbig afsat 500.000 Reichsmark som en første rate. De skulle bl.a. gå til indretning af liggepladser på nordsiden af havnens østre side. Der skulle bygges kajanlæg og slås *Duc d'Alber* – fortøjningspæle – i havnebunden til fortøjning af de store skibe. Det blev samtidig meddelt, at det forventedes, at hele byggeriet i alt ville løbe op i mere end 1.000.000 Reichsmark, foruden yderligere 200.000 Reichsmark til officersboliger. Det var en meget betydelig investering i en by af Sønderborgs størrelse. Bevillingen gik igennem Rigsdagen den 11. maj 1904, og hen over sommeren 1904 gik forbedelserne til anlægsarbejdet i gang. I slutningen af juli 1904 rykkede Regeringsbygmester Stock med sin stab ind i den gamle oliemølle for at føre tilsyn med byggeriet og videreudvikle byggeplanerne.

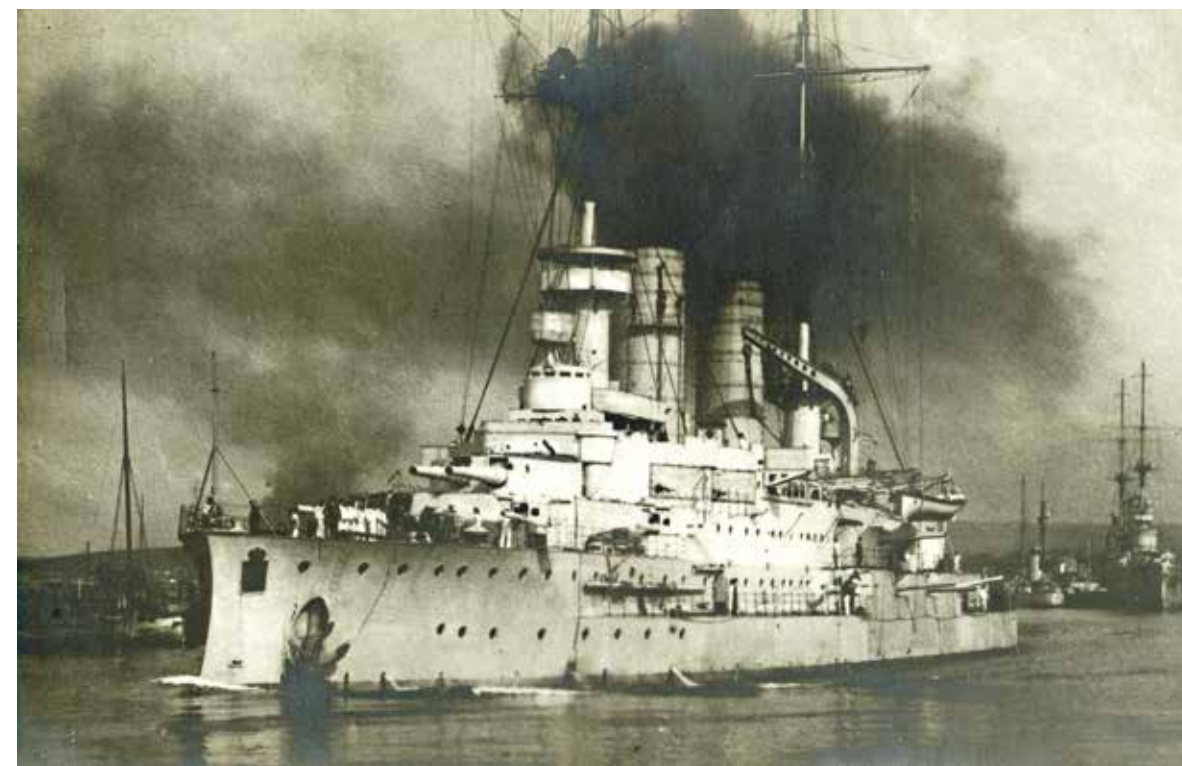
Anlægsarbejdet begyndte i september 1904 med udmåling, rydning og afstikning af området. Der var oprindeligt planlagt kaserne til eleverne på *begge* sider af den centrale undervisningsbygning. Men pga. den hurtige tekniske udvikling indenfor artilleri og mineudlægning, blev kystartilleri og mineudlægning i oktober 1904 udskilt af uddannelsen som skibsartillerist og flyttet til Cuxhafen. Anlægelsen af den nordlige af de to kasernefløje blev derfor foreløbig udskudt – og aldrig gennemført. Dette er årsagen til byggeriets asymmetriske fremtræden: Der skulle egentlig have været tre bygninger.

Den 30. oktober 1904 blev murer-, tømrer-, og snedkerarbejdet udbudt i licitation og der blev indhentet tilbud på byggematerialer til den centrale undervisningsbygning. Midt i januar 1905 blev byggekontrakterne underskrevet, og den 17. februar 1905 bevilgede Rigsdagens budgetkommission yderligere 665.000 Reichsmark til byggeriet foruden 75.000 Reichsmark til inspektørens tjenestebolig.

Inden da var der foregået omfattende planeringsarbejder. I midten af november 1904 var ca. 60 mand beskæftiget med jordarbejderne. Der blev anlagt en dampdrevet forsyningsjernbane og opstillet en gravemaskine, der dog først blev taget i brug i løbet af december.

I slutningen af april 1904 var samtlige artilleri-

skoleskibe for første gang samlede i Alssund under ledelse af marineartilleriinspektør, kontreadmiral Galster. Og kort før årets udgang blev eskadren udbygget og ældre skibe erstattet med nyere. Det moderne linjeskib *SMS Schwaben* (køllagt 1901 og taget i tjeneste 1904) erstattede det forældede artilleriskib *SMS Mars* som flagskib. *Mars* blev dog i januar 1907 sejlet til Sønderborg, hvor den blev liggende som kaserne-skib ("holk"), indtil kasernefløjen stod færdig den 1. juli 1908. Også den gamle krydserkorvet *SMS Carola* blev erstattet, nemlig med den topmoderne lette krydser *SMS Undine* (1901/1904), og i det nye år blev korvetten *SMS Olga* erstattet med den lette krydser *SMS Nymfhe*, søsterskib til *Undine*. Også marineartilleriinspektør-

Linjeskibet *SMS Wettin* (af Wittelsbach-klassen) forlader Sønderborg Havn ved mobiliseringen i 1914. *Wettin* blev taget i tjeneste i 1901. Den var udstyret med fire 24 centimeters kanoner i to kanontårne og var dermed ét af de sværeste artilleriskibe i Sønderborg. Ud over de svære kanoner havde *Wettin* atten 15 centimeters kanoner, tolv 8,8 centimeters kanoner og seks torpedorør (Museum Sønderjylland).

SMS Mars blev køllagt i 1877, taget i tjeneste i 1881 og brugt som skoleskib. I 1903 gennemførte Mars den første prøvesejlads syd fra og ind gennem Alssund (Museum Sønderjylland)

ren blev skiftet ud. Galster blev udnævnt til viceadmiral og den 18. april 1905 erstattet som inspektør af kontreadmiral Schröder.

Byggeriet af det centrale undervisningskompleks blev påbegyndt i maj 1905, og inden årets udgang stod bygningens mure, inklusive det markante tårn, færdigt. Samtidig blev der arbejdet på kaj anlægget og Duc d'Alberne. Over en strækning på 1.100 meter blev stedvis 10-12 meter udgravet og kørt bort.

I løbet af 1906 blev undervisningsbygningens indre færdiggjort og bygningen udstyret med vinduer og døre. Samtidig blev jordarbejderne i terrænet udenfor afsluttet og der blev anlagt skydebane i terrænet bag kasernen. Midt i maj måned overtog regeringsbygmester Eugen Fink ledelsen af det videre byggeri, og den 6. juni 1906 blev byggeleverancer og byggeri af det sydlige kasernekompleks til 400 værnepligtige udskrevet i licitation.

Byggeriets udvikling nød bevågenhed på aller-

højeste sted. Kejser Wilhelms lillebror, Prinz Heinrich, der var *Chef der Marinestation der Ostsee* og som regel optrådte i marineuniform, ankom den 27. maj 1906 med stationsjagten, den ombyggede torpedobåd *SMS Carmen*, til Sønderborg for at besigtige anlægget. Også marineminister von Tirpitz og Prinz Heinrichs stedfortræder, viceadmiral von Prittwitz und Gaffron, aflagde inspektionsbesøg hhv. 2. juni og 19. juli 1906. Og den 6. juni 1906 gennemførte artilleriskoleskibet *SMS Schwaben* endnu en prøvegennemsejling og lagde forsøgsvis til ved den nyanlagte kajplads neden for marinestationen.

Tidligt i 1907 nærmede byggeriets første fase sig sin afslutning. Regeringsbygmesteren kunne den 1. februar 1907 flytte ind i den nu næsten færdige undervisningsbygning, hvor der herskede en hektisk aktivitet: Næsten 350 jordarbejdere og håndværkere arbejdede febrilsk for at nå at blive færdige til den planlagte åbning til april.

Bygningen

Undervisningsbygningen tog sig imponerende ud. *Sonderburger Zeitung* beskrev den indgående i sin store indvielsesartikel den fra 6. april 1907: Fronten strakte sig 69 meter i længden og 26 meter i højden til tagryggen; bredden var 18 meter og det markante urtårn tronede næsten 50 meter over Alssunds vandspejl. I tårnets spids var en vindfløj af facon som en triere, det klassiske græske krigsskib med en rambuk i stævnen.

Bygningen havde fire etager, foruden kælder og tagetage; i alt næsten 150 værelser. Loftshøjden var statelige fire meter i stueetagen og 3,80 meter på de øvrige etager. Selv i kælderen, der lå kun ½ meter under jordoverfalden, var loftshøjden 3 meter.

Der var plads til 10 officerer, 100 fænrikker og 36 underofficerer og mandskab. Lærerkrafterne bestod af to undervisere i teori og fem undervisere i praksis. Dertil kom et huspersonale på 24 personer.

Hovedindgangen var den store portal i bygningen mod vest. Via trappen kom man ind i hallen. På venstre hånd fandtes to store undervisningslokaler for fænrikker, læsesal, et større undervisningslokale for officerer, et vagtlokale med arrestceller, toiletter osv. Til højre optog officersmessen størsteparten af pladsen. Officersmessen, der også havde egen indgang fra den sydlige sidefløj, var beklædt med træpaneler og dekoreret i mønster i livlige farver. Der var, skrev den sønderborgske journalist, ”hjemligt og hyggeligt”.

På anden sal var, ud over to undervisningslokaler, et modelværelse, fem kontorlokaler, mødelokale, fænriksmessen og den store spisesal. Mellem fænriksmessen og den store spisesal var et anretterværelse med glasluger ind til de to spisesale, hvorigennem maden kunne serveres. En køkkenelevator gik igennem hele bygningen i samtlige fire etager.

Tredje sal rummede bl.a. møblerede officerslejligheder. I sydfløjen var tre toværelses lejligheder, i nordfløjen var yderligere syv étværelses lejligheder. Lejlighederne tjente som bolig for de officerer, der var udkommanderet til at undervise. Tredjesalen rummede endvidere en sygesal og syv seksmandsstuer til fænrikker. Mens der var egetræsmøbler til officererne, sov fænrikkerne i hængekøjer, ligesom på skibene. Lige ved siden af sovesalene var badeværelser med to badekar.

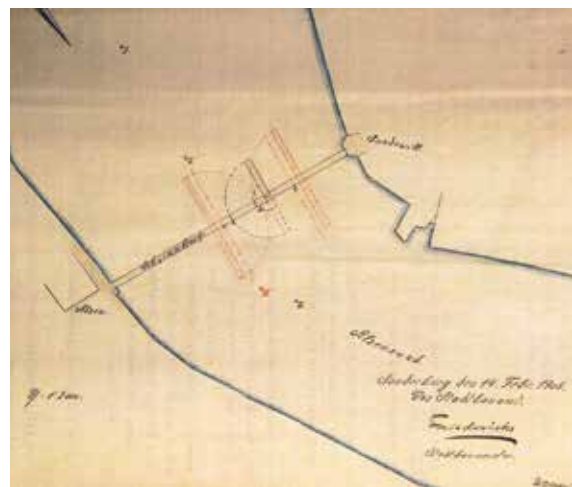
På fjerde sal var der i fløjene to sovesale, hver med plads til 24 fænrikker. Også her var badeværelse, hvor hver fænrik havde sin egen vaskekumme med rindende vand. På fjerde sal var endvidere lokaler til underofficerer og oppassere. Allerøverst var tårnet, fra hvis balkon man kunne se helt til Angel, Broager og Vr. Sottrupps hvide kirketårn midt på Sundeved.

I kælderetagen boede husforvalteren og de ansatte, og her befandt sig også mandskabs- og fænrikskøkkener, spisekammer, fyrrum samt et bruserum til otte personer. Hver etage var forbundet med tre trapper af granit. Til belysning var anvendt gas, og den interne kommunikation i bygningen foregik med ringesignaler og telefonforbindelse.

Ret på bygningen stod den første af i alt fem planlagte anløbsbroer færdig. Her skulle *SMS Mars* fortøjes. Nord for broen blev anlagt en betonsokkel til en kran med en løftekapacitet på 30 ton. Endvidere var til fortøjning etableret 10 store *Duc d'Alber* af hver 12 stk. ca. 24 meter lange, solide pæle af pommerisk fyr, rammet ned i havbunden ved liggepladserne. Vanddybden var gravet ud til 10 meters dybde.

Da undervisningsbygningen stod færdig i foråret 1907, havde byggeriet indtil da kostet 1.500.000 Reichsmark – og det måtte forventes, at færdiggørelsen ville flerdoble dette beløb. Rigsdagen havde den 13. marts 1907 bevilget de første rater af en

Sønderborg Kommune forpligtede sig kontraktligt til bl.a. at udvide og modernisere pontonbroen over Alsund (Museum Sønderjylland). [kan undværes – evt. marginfoto!]

forventelig yderligere udgift på 1.850.000 Reichsmark til udvidelser af Skibsartilleriskolen, 600.000 Reichsmark til byggeriet af officersboliger samt 900.000 Reichsmark til byggeriet af et marinelazaret. I løbet af de følgende 5-6 år blev disse bygninger tilføjet anlægget.⁷

Skibene

Skibsartilleriinspektør, kontreadmiral Schröder, havde kommandoen over artilleriskolens eskadre. Den bestod ved indvielsen af følgende skibe: Linjeskibet *SMS Schwaben* (under kommando af Kapitän zur See Schack, besætning: 660 mand); den lette krydser ("kleiner Kreuzer") *SMS Undine* (Fregattenkapitän Stechow, 272 mand) og søsterskibet *SMS Nymfhe* (Korvettenkapitän Trendtel, 266 mand); skoleskibet *SMS Mars* (Fregattenkapitän Jasper, 344 mand), samt de tre tendere *SMS Fuchs*, *SMS Delphin* og *SMS Ulan* (hver med 51 mand).

Artilleriforsøgskommandoen med Kapitän zur See S. Schmidt havde også skibskommando over den svære krydser ("grosse Kreuzer") *SMS Prinz*

Adalbert (1900/1901, 34 officerer, 552 mand). Det forventedes, at *Prinz Adalbert* i løbet af sommeren 1907 ville blive erstattet af den top-moderne *SMS Scharnhorst* (24 officerer, 713 mand), men det kom nu ikke til at ske. I stedet blev det den ældre, svære krydser *SMS Prinz Heinrich* (1898/1900, 567 mand), der kom til at ligge fast i Sønderborg.⁸

Indvielsen 6. april 1907

Indvielsen blev en festdag. Byens tyske avis, *Sønderburger Zeitung*, skrev begejstret fra indvielsesdagen:

Denne dag, den 6. april, er en mærkedag i Sønderborgs historie: I dag rykker den kejserslige marine ind i Sønderborg og slår sig herefter permanent ned ved Alsund. Som første skib i artilleriskolens eskadre lægger den her velkendte SMS Mars til, og dermed træder vor by ind i rækken af støttepunkter for den tyske flåde. Fra byen skal lyde et fuldtonende 'hjerteligt velkommen!' til vor sømagts repræsentanter. Sønderborg er rede til at modtage dem gæstfrit. Vi håber, at de nye medborgere snart vænner sig til vore forhold, at de vil kunne lide det og føle sig hjemme her. De tætte søfartsforbindelser, som vor by har, garanterer, at den kan imødekomme sømandens – og dermed de fleste af flådens folks – behov. Dermed er skabt grundlag for gode aftaler mellem byens borgerskab og den nye garnison, og det må forventes, at dette kan udvikle et godt og blomstrende forhold til gavn for begge parter.

At marinestationen ville få afgørende indflydelse på byens videre udvikling, var klart, og også det blev hilst velkomment:

Sønderborgs ophøjelse til marinestation har ført til indgribende forandringer i byens liv. Fra en stille, indadvendt tilværelse blev vi næsten uden varsel trukket ind i en hastig vækst. Et livligt byggeri udfoldede sig, og byen blev udvidet i alle retninger; nye gader, ja hele kvarterer opstod, og i løbet af fire år voksede byens indbyggertal fra 5.000 til over 7.000.

Dette havde ikke været gratis, medgav *Sønderburger Zeitung*, og byen havde måttet investere meget. Men en by kunne ikke forvente at tiltrække en marinestation uden også at yde ofre. Anlægget af marinestationen tredoblede Sønderborgs gæld. Men trods de store investeringer og dermed øgede

skatteudskrivninger betød marinestationen en gevinst for byen og dens erhvervsliv.⁹

Avisen afsluttede sin velkomst til marinen med dette fromme ønske: *Må den tyske ørn for evigt svæve lykkeligt over vor by!* Just dette hensatte byens og egnens danske i en mistrøstig stemning.

Undervisningsbygningen under opførelse ca. 1905-1906 – set fra gården. Der er stadig stillads omkring tårnet og alle vinduer er ikke monteret endnu. Arbejdere står i vinduerne og på gårdspladsen mellem jordbunker og byggematerialer. Helt forrest ses tipvognssporet (Museum Sønderjylland).

Indvielsen den 6. april 1907. SMS Mars anløber den flag- og guirlandeudsmykkede anløbsbro, hvor en festkomité står parat til at modtage den. Mars skulle tjene som kaserneskip for skibsartilleristerne, indtil kasernen stod færdig (Museum Sønderjylland).

Danskheden og marinen

Anlægget af marinestationen forrykkede den nationale balance i Sønderborg, hvor danskheden i forvejen var under pres. Først pga. tilvandringen af tyske håndværkere og arbejdere til opførelse af de store militære bygningskomplekser. Og senere pga. firedoblingen af byens militære belægning – kaserne på Sønderborg Slot rummede 500 infanterister. Hær og marine truede nu med endegyldigt at forvandle Sønderborg til en tysk by.

Den nytiltrådte redaktør A. Svensson på *Dybbøl Posten* skrev den 17. januar 1907: *Den gamle stilhed*

og ro er vejet pladsen for travle hænders foretagsomhed. Uden for byen på den nordre side, er der i det sidste års tid foretaget store jordarbejder og lidt efter lidt har der nær ved Alssund rejst sig en uformelig stor firkantet bygning med mange vinduer og et tårn på midten af taget. Det er en kaserne, der danner begyndelsen til den tyske marinestation, som skal henlægges til Sønderborg. Om føje tid vil de tyske krigsskibe lægge til ved bolværket, og en i forhold til byens befolkning overvældende stor garnison – man taler om flere tusinde – vil oversvømme og overvælde alt omkring sig. Sønderborg vil udadtil få præg af en tysk militærby.

Det var altså ikke lyse udsigter, mente *Dybbøl Posten*: *Hoverende tyske røster har allerede for længe siden ment at burde spå Sønderborg by og Sønderborg bys danskhed en lignende skæbne som den, der er bleven Flensborg til del. Og det kan vel ikke overses, at følgerne af tilstrømningen sydfra, anbringelsen af garnisonen og den økonomiske udvikling vil blive at mærke også i politisk henseende. Ved valgene vil det tyske og det socialdemokratiske stemmetal vokse med stigende styrke, medens – det er modstandernes mening – det danske stemmetal vil tabe mere og mere. Inden 10 år er omme, hedder det, vil danskheden i Sønderborg være nødt til at leve et liv inden døre, som tilfældet er i Flensborg.*

En kendsgerning var det i hvert fald, at den danske bevægelse Sønderborg kom under pres. Indbyggertallet steg fra 5.000 i 1901 til 10.000 i 1908. Det tyske sprog begyndte at dominere i byen, og bybilledet forandredes radikalt af de mange uniformer. Det skyldtes først og fremmest den militære tilstedeværelse: 500 infanterister fra Füsilieregiment 86 og ca. 3.000 marinere, når alle skibene var i havn, satte deres præg.

I forvejen var de danske stemmetal ved rigsdagsvalg i byen gået ned fra 259 i 1898 til 191 i 1906. De tyske stemmetal var i samme periode steget til over 557 og de socialdemokratiske fra 105 til 183. Sønderborg havde fået sin første socialdemokratiske partiforening i 1904, og både parti og fagbevægelse oplevede en vældig fremgang i århundredets første årti.¹⁰

Helt så galt som spået og frygtet kom det dog ikke til at gå. Det skyldtes navnlig, at en ny generation af unge med den meget energiske og stridbare redaktør A. Svensson i spidsen rykkede ind i de danske rækker og tog fat på en gennemgribende reorganisering af den danske bevægelse, der i en årække havde ført en noget hensovende tilværelse i Sønderborg. De danske stemmetal i byen steg igen

– i 1912 til 296. De tyske stemmetal steg ganske vist også – til 665 i 1912. Men det vigtigste var, at den danske nedgang blev stoppet. Men selvom danskerne var i mindretal i købstaden Sønderborg, så stod danskheden i oplandet på Als og Sundevad fortsat uhyre stærkt.¹¹

Dagligt liv på marinestationen

I juni 1908 flyttede skibsartilleri-inspektionen, hvis nye chef var holsteneren, kontreadmiral Hermann Jacobsen (1859-1943), til byen. I sin erindringsbog ”Die Perle der Nordmark” (hvormed han mener øen Als), har han i maleriske vendinger beskrevet dagligdagen på marineskolen:

Skolens opgave var, skriver Jacobsen med en storladen, kejsertysk håndbevægelse: Enorm!¹²

Den skulle uddanne bemanding (inklusive mindst to reservister) til hvert eneste skyts i hele den tyske højsøflåde, uanset kaliber. Den skulle gennemføre kurser for artilleriofficerer, fænrikker, artillerister til hurtigt skydende let og mellemsvært skyts, ildledere til svært artilleri, samt afholde spe-

Prinz Heinrich Strasse – nuværende Engelsbøjgade (Museum Sønderjylland).

Prinz Adalbert Strasse –
nuværende Helgolandsgade
(Museum Sønderjylland).

cialkurser for afstandsmålerne. Underviserne havde, konstaterer Jacobsen, næppe tid til hvile mellem kurserne. Uafbrudt, dag og nat, foregik der artilleri- og skydetjeneste. Mottoet var: 'Øvelse gør mester!', og helst under krigslignende forhold.

Hvor gik det livligt for sig i denne tid på de ellers så rolige farvande ved den slesvigske kyst! Lyskasterne flammede pludselig op og gjorde nat til dag! Små torpedobådskiver, slæbt af tendere eller krydsere, dukkede op i mørket. Den fyrende krydser rasede i topfart løs på målet, og uafbrudt blev salve efter salve afskudt fra de hurtigtskydende kanoner. Kun ét minut måtte der skydes, så blev ilden indstillet, lyskasterne afbrudt og mørket sænkede sig atter over vandene.

Efter besigtigelse af målet blev resultatet drøftet indgående, så blev øvelsen gentaget, målet besigtiget på ny osv., indtil krydserne ved midnatstid efter veludført gerning lagde til ved Sønderborg red.

De lette krydserne var bevæbnede med Krupps små, hurtigtskydende kanoner på hhv. 5,2, 8,8 og 10,5 centimeter. Når der skulle øves med de svære 15,21 og 24 centimeters kanoner, måtte linjeskibene og de svære krydsere fra kajen.

Det var også store dage, når linjeskibet SMS Schwaben holdt kursus for første klasses ildledere og artilleriofficerer og skød med sine svære kanoner. En stor

målskive med facon som et skib blev slæbt af en krydser med ukendt fart og retning. Artilleriskoleskibet sejlede mod målet med højeste hastighed og skulle nu fra en afstand af 8.000 til 9.000 meter hurtigt skyde sig ind på målet med salver fra det svære og mellemsvære skyts, og efter indskydningen tilintetgøre målet. Skydningen måtte ikke vare mere end fem minutter. Det krævede et skarpt blik og en fortræffelig afstandsbedømmelse af ildlederne, korrekt iagttagelse af nedslagene og tilsvarende handlekraftig optræden af artilleriofficeren samt upåklagelig betjening af kanonerne af artilleristerne. Blev disse forudsætninger opfyldt og derved opnået en god træfsikkerhed, så herskede der stor jubel og stolthed blandt alle deltagerne.

Admiral Jacobsen noterer sig med stolthed, at de officerer og artillerister, der under søslaget på Doggerbanke den 24. januar 1915 vedblev at betjene kanonerne på den sønderskudte og synkende krydser SMS Blücher, var uddannet i Sønderborg. Det samme var artilleristerne på Graf Spees krydsereskadre, der tilføjede briterne det første nederlag i mere end 100 år i søslaget ved Coronel i 1914, og artilleristerne i det store Jyllandsslag i 1916, der sænkede tre engelske slagkrydsere og yderligere tre panserkrydsere.

Den teknologiske udvikling inden for flådebyggeriet gik lynhurtigt i årene op mod Første Verdenskrig, og de forældede skibe i Sønderborg blev løbende afløst af nye skibe: De små krydsere SMS Stuttgart, SMS Augsburg og SMS Danzig og linjeskibet SMS Wettin, søsterskib til SMS Schwaben.

Marinen og danskheden

Det var, skriver admiral Jacobsen en "selvfølge, at officererne ikke deltog aktivt i politik". Men når "den overmægtige danske agitation skadede tyskheden svært", og når landråden, borgmesteren og borgerne i byen og kredsen var i konstant kamp

med de danske hetzere, så var det umuligt stiltiende blot at se på."¹³ Jacobsen var urokkelig i den faste overbevisning, at Slesvig-Holsten var urtysk. Et bevis herfor så han bl.a. i den kendsgerning, at kejserinde Auguste Victorias slægt lå i gravkapellet på Sønderborg Slot.¹⁴

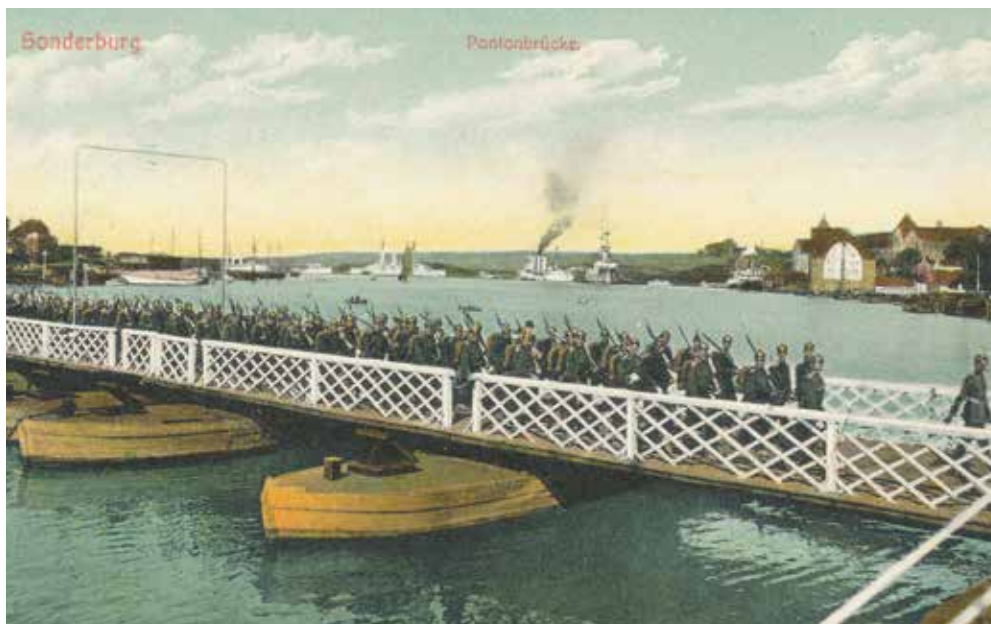
Alligevel fandtes altså en danskhed i Nordlesvig. Men dennes tilstedeværelse skyldtes ifølge Jacobsen en fuldkommen "samvittigheds- og hensynsløs dansk agitation", som de preussiske myndigheder imidlertid behandlede med "stor tolerance og langmodighed." Heri var han helt på linje med den herskende opfattelse i Den tyske Forening for det nordlige Slesvig og store dele af det preussiske embedsværk. For admiral Jacobsen var den danske

tilstedeværelse i Sønderjylland et næsten uforklarligt fremmedelement:

Den, der besøger Sønderborg, vil forbausnes over at se dansksprogede skilte, skrevet med kæmpe store bogstaver. Bevæger han sig ind i byens gader, så vil han over alt finde dansksprogede navne, firmaskilte og reklamer. Det bliver endog anset for nødvendigt at angive det lokale museums åbningstider og andre praktiske oplysninger på dansk, som om befolkningen var ude af stand til at forstå de par ord på tysk. Frygtsomt undlod man at give danskerne nogen som helst grund til at klage. Men vore myndigheders eftergivenesskab førte kun til, at de dansksindede indfødte blev mere og mere frække og opsætsige. De troede at kunne tillade sig alt, og de boykottede hensynsløst de forretningsdrivende, der

Panserkrydseren SMS Prinz Adalbert blev taget i tjeneste i 1904. Den var opkaldt efter kejser Wilhelm II's lillebror og gav navn til sin klasse af svære krydsere. Prinz Adalbert blev sænket af en britisk ubåd den 23. oktober 1915 i Østersøen. Kun to af hendes 675 mand store besætning overlevede (Museum Sønderjylland).

Soldater fra Füsilierregiment "Königin" Nr. 86 passerer pontonbroen i Sønderborg. Regimentets III. bataljon, i alt 500 mand, havde kaserne på Sønderborg Slot. Sammen med søfolkene fra marinestationen udgjorde de mere end en fjerdedel af byens befolkning (Museum Sønderjylland).

ikke lagde skjul på deres tyskthed, talte for de tyske kandidater ved valgene eller hængte det tyske flag ud på kejserens fødselsdag.

Den slemmeste hetz skyldtes ifølge admiral Jacobsen de dansksindede aviser – og denne hetz gik også ud over den tyske marine. *Dybbøl Posten* havde i 1910 bl.a. gengivet et Ritzau-telegram, hvoraf det fremgik, at officerer fra tyske marinefartøjer under et ophold ved Færøerne havde skudt fredede fugle og indsamlet deres æg. Dette var, medgav Jacobsen, ganske vist korrekt, men ikke desto mindre en fornærmelse, fordi omtalen tjente til offentligt at brændemærke tyske officerer som barbarer! Journalist Otsen var da også blevet idømt en bøde på 150 Reichsmark eller 15 dages arrest.¹⁵

Marinen og tyskheden

Marinen optrådte ifølge admiral Jacobsen "upolitisk." Men "upolitisk" er naturligvis et definiti-

onsspørgsmål. For – som han også anfører: "Vore bestræbelser gik ud på ved livlig omgang med civilbefolkningen at opmuntre og fremme den tysknationale tanke." For at fremme den tysknationale tanke blev byens indbyggere altid inddraget i de militære festdage: "Hans Majestæt Kejserens fødselsdag gav i særlig grad anledning til en sådan imponerende festlighed med fuld militær pomp og pragt", beretter Jacobsen. Det gik således for sig:

Aftenen inden fødselsdagen blev der afholdt stor tappenstreg [militært optog]. Samtlige musikere fra garnisonen deltog, forstærket med tamburer og pibere fra skibene. Forinden havde musikerne øvet intensivt sammen i fire uger. Tappenstregen gik gennem byens gader og op ad vejen til marinestationen til inspektørbygningen:

Sikke en forventning, navnlig blandt børnene, når de første paukeslag hørtes, når teten af optoget nærmede sig og det lange fakkeltog som en slange af ild bevægede sig op ad højdedraget. Husenes vinduer var tæt besatte med ansigter. Og nu lød allerede de første toner af tappenstregen over til os, dem smukke melodi blev stadig tydeligere og snart så vi optoget: I midten pladsmajorens eskorte, højt til best, belyst af det flakkende skær fra de blafrende tjærefakler, over dem drev den sorte røg, og midt i mellem infanteristernes glimtede geværer og hjelme, orkesteret og til sidst marinens vagtmandskab. Et enestående skuespil, takket være den særegne, maleriske belysning, de grelle flammer, der snoede sig ud af mørket.

Tappenstregen nåede sit højdepunkt, når den passede inspektørbygningen. I det samme satte musikken i med den vældige melodi: Ich bin ein Preusse, kennt ihr meine Farben – og begejstringen kendte ingen grænser! Vore forfædres gamle krigsmusik fik hjertet til at slå højere, usynligt knyttedes båndet fra dem til os, en sang og en klang gik gennem luften som en alvorlig formanig til alle: 'I skal vise jer jere forfædre værdige!'

Optoget passerede forbi artilleriskolen og officersboligerne og returnerede til byen, hvor den spillede endnu et par musikstykker ved den gamle kommandantur. Men derved var fejringen af kejserens fødselsdag først lige begyndt.

Næste dag, på den egentlige fødselsdag – kejser Wilhelm II havde fødselsdag den 27. januar – foregik morgenvækningen på tilsvarende vis med musik gennem gaderne. Alle marineskolens bygninger, officers- og underofficersboliger var pyntede med flag og alle skibe lå med flagguirlander over masterne. Også byens hovedgader var pyntede. Artilleriskoleinspektørens dagsværk begyndte tidligt. Admiral Jacobsen fortæller:

Efter at have iført mig min gallauniform med samtlige ordener og æresbevisninger, gik det afsted klokken 08:30 i bil til Oberrealschule (gymnasiet). Her var sang, deklamationer, festtale og prisuddeling. Præcis en time senere var der festgudstjeneste i den gamle kirke (Mariekirken). I mellemtiden blev der på Ringriderpladsen opmarcheret til den store parade. Én for én rykkede de enkelte skibes besætninger efter styrke til pladsen, maskingeværdelingerne og kanonbådsbatterierne raslede over de smalle gaders brosten. Med klingende spil og vajende faner marcherede Füsilierregiment 'Königin's' III. bataljon fra kaserne. Kriger- og veteranforeningerne sluttede sig til dem. Opstillingen skete som en åben firkant. Klokken kvart i tolv ankom jeg til pladsen og modtog ældste stabsofficers melding. Musikken intonerede præsentérmarchen, og jeg skridtede fronten af, trådte ind i midten af firkanten og holdt en tale, som jeg afsluttede med et 'leve' for kejseren.

På slaget 12:00 drøned lyden af salutterne fra skoleskibenes kanoner over byen, kanonbådsbatterierne på Ringriderpladsen faldt ind med skarpe knald, musikken faldt ind med 'Heil dir im Siegerkranz' og brusende gav vore begejstrede hurraråb genlyd over pladsen og den

talrige tilskuermængde. Derpå fulgte parademarchen. Dagens paroler blev afgivet under ledsagelse af musikken, og dermed sluttede denne del af festlighederne.

Men dermed var fejringen af kejseren langt fra forbi: Klokken 16:00 var der festtaffel i artilleriskolens kasino med deltagelse af samtlige skolens officerer og funktionærer.

Sønderborgs borgerskab holdt i *Holsteinisches Haus* under forsæde af landråden en festmiddag, som en deputation af officerer fra hær og flåde deltog i. Og om aftenen ved halvottetiden begyndte endnu et kapitel af fødselsdagsfejringen, nemlig mandskabernes. Mandskaberne måtte rigtignok fordele fejringen af kejseren over flere dage, da byen simpelthen ikke havde værtshuse og lokaler nok til at rumme både personalet fra skolen, skibenes besætninger og mandskabet fra kaserne – og da hver

Sømandshjemmet på Strandvejen blev indviet i 1911. Dets formål var at tilbyde matroserne lodig underholdning og adspredelse, så de ikke blev fristet af de mere tvivlsomme kneiper.

Humoristisk postkort: En matros er netop ankommet til Sønderborg – og faldet så lang han er på pontonbroen. Ca. 2.000 mand lå fast på skibsartilleriskolen og yderligere ca. 2.000 mand passerede årligt skolen under uddannelse (Museum Sønderjylland).

troppeafdeling så vidt muligt ville fejre dagen på deres egne stamværtshuse.

Også her deltog admiral Jacobsen, så vidt det lod sig gøre: Disse festligheder havde en overordentlig magisk påvirkning på civilbefolkningen. Sallene var proppede med indbudte tilskuere, og det var en glæde at se, hvor harmonisk vore mandskaber omgikkes Sønderborgs indbyggere – og hvordan navnlig byens unge piger fandt behag i vore blåjakker. (...) Vore mandskabers sædelige og takifulde opførsel blev fremhævet og anerkendt over alt. Og når talen faldt på kredsens vanskelige politiske forhold, så plejede jeg som regel at sige: 'Bare lad marinen blive nogle år i Sønderborg endnu. De vil opdage, at den er det bedste

*middel til at opdrage øens indbyggere til at blive gode tyskere og gennem sit tætte samkvem med den at puste også den sidste rest af dansk indbildskhed bort!*¹⁶

Sømandshjemmet indvies 1911

Det er indlysende, at admiral Jacobsens billede af den dydige tyske sømand næppe er fuldt virkelighedstro. Og Sønderborg havde – ligesom mange andre havnebyer – sine tvivlsomme kneiper og værtshuse, hvor sømænd kunne lokkes i moralsk fordærv af billig sprit og kvinder af tvivlsom vand. Derfor blev der på initiativ af Prinz Heinrich og hustru fra 1895 indrettet sømandshjem i den tyske marines vigtigste byer: Kiel, Wilhelmsha-

ven, Tsingtao – og i 1911 altså også i Sønderborg. Sømandshjemmene skulle ifølge deres protektor, Prinz Heinrich, sikre sømanden ”mod sådanne lokaler, hvor han kan blive psykisk og moralsk forgiftet.”¹⁷ En sømand skulle i en by med et sømandshjem kunne ”gå i land uden en pfennig på lommen og på sømandshjemmet finde altid åbne og venlige lokaler; han kunne hvile sig, læse, skrive, spille og i det hele taget fordrive tiden efter eget ønske.”

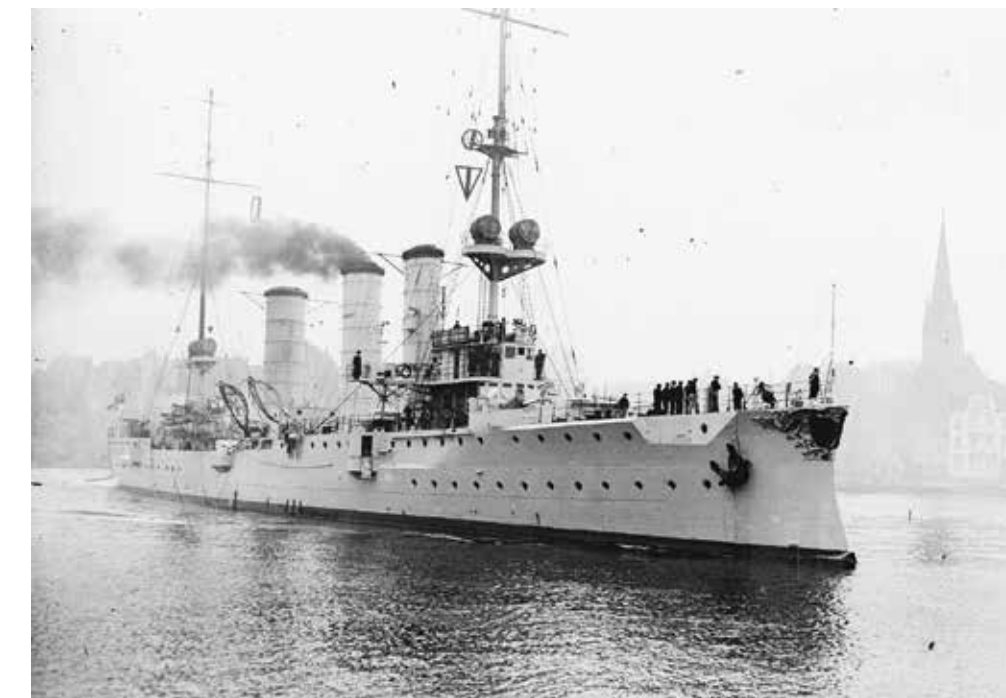
Behovet var stort i en by som Sønderborg, hvor henved 2.000 mand holdt til på artilleriskolen og skoleskibene og yderligere 2.000 mand passerede skolen som elever i løbet af et år. Sømandshjemmet blev placeret på Strandvejen lige ved Strandpromenaden og over for Sønderborg Slot. Byggeriet gik i gang i 1909 og det stod færdigt i 1911. Over indgangen stod mottoet:

”Es wachse und blühe auf deutschen Grund / Das Seemannshaus am Alsensund” (“Lad det vokse og blomstre på tysk grund / Sømandshuset ved Alsund!”).

Sømandshjemmet på Strandvejen blev indviet den 3. maj 1911. Ved middagstid ankom Prinz Heinrich med hustru. De blev modtaget med parader og kørte gennem den flagsmykkede by i åben bil. Huset blev indviet med taler af Prinz Heinrich og admiral Jacobsen. Prinz Heinrich udtalte, at sømandshjemmet og marinen skulle repræsentere tyskheden også dér, hvor den endnu ikke var trængt helt igennem, og han forsikrede, at hvad den tyske ørn én gang havde slået sin klo i, dét slap den aldrig igen!

Første verdenskrig bryder ud

Den 28. juli 1914 invaderede Østrig-Ungarn Serbien og Første Verdenskrig brød ud. Den tyske flåde blev mobiliseret. En anonym sønderjyde var fra Dybbølsiden vidne til mobiliseringen i Sønderborg:

Øvre på den anden side, hvor marinestationen ligger, hvor de store krydsere og skibe lægger til, og hvor de i aften ligger alle, er der et bølgende liv, frem og tilbage. Biler, køretøjer og mennesker, farer rundt imellem hverandre, i én broget masse. (...) ... en af de store stålkolser, som ligger fortøjet ved bolværket, (jeg tror nok, det er krydseren Augsburg) bliver lastet med kister, kufferter, tønder, baller og pakker i alle mulige størrelser, som biler og andre køretøjer kører til.

Da, en gennemtrængende piben høres, og en 30-40 unge marinesoldater styrter op på dækket og samler sig om deres fører, en bredskuldret dæks officer, der giver sine folk en kort ordre, og et øjeblik efter er dampspillet raslende i gang og de sorte ansigter er et tydeligt bevis på, at kulindtagningen er i fuld gang.

To dage efter, den 30. juli 1914, blev der gjort klar til afgang:

SMS Stuttgart i havnen i Sønderborg med Mariekirkenes tårn i baggrunden. De store projektorer i masten blev brugt ved natøvelser til belysning af målet (Museum Sønderjylland).

Sønderborg by var til admiral Jacobsens fortrydelse præget af skiltning på dansk. Ved jubilæumsfestlighederne i 1914 i anledning af 50-året for sejren over Danmark i 1864 ses her feltmarskal Haeseler (med ulan-hjelm) og overpræsident von Bülow (i civil med høj bar) – fotograferet foran Gjestgivergaarden Danmark (Museum Sønderjylland).

Stadig det samme rastløse liv og røre, men dertil kom endnu et andet, mere trist og hjerteskerende billede. Overalt, hvorhen man så, kunne man se marine-soldater tage en alvorlig og rørende afsked med deres kærester, for manges vedkommende for aldrig at gense hinanden mere.

Også officerer og befalingsmænd stod og trykkede deres grædende søstre, kærester og hustruer til deres bryst, det var et hjerteskerende og tankevækkende billede. Et øredøvende hyl fra sirenen kalder besætningen om bord. Alle omfavner og kysser hinanden, mange par læber, øjne og hænder finder hinanden for at modtage det sidste indtryk, det sidste billede af den elskede, og så iler alle mod den store, grå stålkolos, som ventende ligger ved kajen og hvirvler store sorte røgskyer op i den klare aftenluft.

Kun én officershustru vil ikke slippe den elskede mand, hun omklammer ham grædende og vil ikke slippe ham. Da lyder sirenen for anden gang, højere og mere

vedholdende end før. Han må ligefrem rive sig løs fra sin hustru for at efterkomme sin pligt og komme rettidigt om bord. Den lille hustru falder bevidstløs om i armene på de omkringstående, som bærer hende bort.

Senere samme aften forlod skibene Sønderborg: Aftenen var lun og stille, ikke en vind rørte sig, Havet lå spejlblankt, ikke en krusning. Pludselig høres nede fra Sønderborg et kraftigt, trefoldigt hurra, og krydseren Augsburg glider ganske langsomt og majestætisk gennem

SMS Stuttgart på vej syd ud af havnen og rundt om Sønderborg Slot i retning mod Østersøen (Museum Sønderjylland)

Musikoptog på vej fra Prinz Adalbertstrasse (Helgolandsgade) og op mod kasernen i 1914. Det er musikkorpset fra Füsilieregiment "Königin" Nr. 86, forsterket med musikere fra skibsartilleriskolen, der marcherer i anledning af 50-året for sejren over Danmark i 1914 (Museum Sønderjylland).

Alsund ud i Østersøen. I den lange søkikkert kunde jeg se, at der fra land blev vinket med lommestørklæder og hatte, og fra skibet med kasketter. Det gled ganske sagte til tonerne af Deutschland, Deutschland über alles ud til blinkbøjen, hvor det ændrede kurs efter fyrskibet.¹⁸

SMS Augsburg skød byen Libau [Liepaja i Letland] med dens russiske flådestation i brand tidligt søndag morgen den 2. august 1914. Marinerne fra Sønderborg var nu i krig for alvor.

Marinestationen under Verdenskrigen

På trods af den store oprustning, var den tyske marine den engelske underlegen. I løbet af krigens første halvår blev de tyske krigsskibe, der befandt sig på verdenshavene ved krigsudbruddet, nedkæmpet, og den engelske flåde lagde med sin blokade af begge indsejlinger til Nordsøen en jernring om det Nordeuropæiske fastland. Den tyske flåde måtte

offensivt indskrænke sig til mindre raids mod de engelske kyster og angreb på ententens handelsskibe med ubåde. Kun i 1916 vovede den tyske højsøflåde sig ud i Nordsøen, hvor det kom til verdenshistoriens hidtil største søslag, Jyllandsslaget – eller "Skagerrakschlacht", som tyskerne kalder det. Målt i sænket tonnage og dræbte søfolk var det en tysk sejr. Men strategisk var det entydigt et nederlag. Den tyske flåde vovede sig ikke ud i Nordsøen igen.

Der deltog ikke skibe fra Sønderborg i Jyllandsslaget. De fleste Sønderborg-skibe var forældede ved krigsudbruddet i 1914 og ikke noget match for Royal Navy. Flertallet af skibene fra Sønderborg kom til at gøre tjeneste i Østersøen, der var næsten helt kontrolleret af den tyske flåde. Her var opgaverne dels defensive: De skulle forhindre den britiske flåde i at bryde ind i Østersøen og holde den russiske flåde i skak. Og dels offensive, idet den

Når skibene forlod baserne og tog på havet, måtte sømændene tage afsked med konen eller kæresten i land. Den 30. juli 1914 blev det alvor (Museum Sønderjylland).

Ernst Louis Ackermann (1880-1915). Gik ned med Prinz Adalbert (Museum Sønderjylland).

20

skulle bidrage til den tyske krigsførelse mod Rusland med ildstøtte og troppetransport.

Men de daglige rutineopgaver bestod navnlig i patruljering, kontrol af handelsskibe, eskorte af egne handelsskibe og færger, strygning af fjendtlige miner og bevogtning af egne minefelter – og ikke mindst jagt på fjendtlige ubåde. SMS Undine deltog således i jagten på E19, der den 19. august 1915 strandede i dansk, neutralt farvand på Saltholm. Den tyske torpedobåd G132 opdagede ubåden kl. 07:00 om morgenen. Kontreadmiral Mischke, øverstbefalende for Küstenschutzdivision, befandt sig om bord på Undine. Han gav G132 ordre til at ødelægge ubåden. Det kom midt på formiddagen

MARINESTATION OG SKIBSARTILLERISKOLE 1907-1918

Faktaboks

Sønderjyder, der gik ned med MS Prinz Adalbert:

Ernst Louis Ackermann, Sønderborg
Jørgen Paulsen Holdt Elley, Haderslev
Henry Ludwig Gontard, Aabenraa
Andreas Peter Jensen, Rinkenæs
Julius Carl, Havnbjerg
Emil Peter Theodor Kier, Rinkenæs
Wilhelm Franz Lemke, Sønderborg
Carl Georg Martensen, Nørre Løgum
Fritz Mathiesen, Vojens
Bernhard Heinrich Witt, Aabenraa

Marinelazarettet blev indviet i 1911. Under Første Verdenskrig blev det anvendt som militærlazaret. Her ses sårede soldater på en sygestue under verdenskrigen.

Wilhelm Franz Lemke (1885-1915). Gik ned med Prinz Adalbert (Museum Sønderjylland).

21

til en kort ildkamp, som danske torpedobåde forsøgte at lægge sig imellem, men forgæves. E19 blev ødelagt.

På trods af minefelter og bevogtning havde britiske ubåde nemlig held til at trænge ind i Østersøen og gennemføre flere vellykkede angreb. To af de skibe, der var hjemmehørende i Sønderborg, mødte deres skæbne for britiske torpedoen.

SMS Prinz Adalbert blev torpederet første gang den 2. juli 1915 ved Hela af den britiske ubåd E9, men kunne ved egen kraft hinke på værft i Kiel til reparationer og hurtig genindsats. Men den 23. oktober 1915 gik det galt. Eskorteret af torpedobådene S142 og S143 stod Prinz Adalbert ud fra Libau (Liepaja, nuværende Letland) for at afløse en mindre krydser, der bevogtede farvandet mellem Gotland og Lyser Ort (Ovisi, nuværende Letland). Kort efter at være stået ud, blev Prinz Adalbert kl. 08:34 om morgenen torpederet af den britiske ubåd

E8. Torpedoen traf lige i magasinet forskibs, og Prinz Adalbert eksploderede, brækkede i to stykker og gik til bunds i løbet af få minutter. Kun tre mand af en besætning på i alt 675 overlevede. Mange af de dræbte søfolk var fra Sønderjylland.

Blot to uger senere, den 7. november 1915, var det Undines tur. Sammen med torpedobåden V154 sikrede Undine overfarten mellem Trelleborg og Stralsund, da den engelske ubåd E9 kl. 13:08 fik ram på hende med en torpedo midtskibs ud for Kap Akona. Undine tog vand ind og begyndte langsomt at synke. V154 lagde sig på siden af Undine for at tage sårede og overlevende om bord, da kølvandsstriben fra endnu en torpedo viste sig. V154 nåede lige akkurat klar af Undine, da torpedo nr. 2 traf krydseren. Det blev dødsstødet. Inden for få minutter var Undine forsvundet under Østersøens bølger. Undines søfolk var heldigere end Adalberts. Af besætningen på 270 mand gik kun 24 ned

MARINESTATION OG SKIBSARTILLERISKOLE 1907-1918

SMS Undine var den sidste af 10 lette krydsere af gazelle-klassen. Den var bygget i Kiel. Den blev køllagt i 1901 og løb af stablen i 1902. Skibet var 105 meter langt og 12,5 meter bredt og havde en besætning på 270 mand.

I 1904 påbegyndte SMS Undine sin tjeneste. Den blev hjemmehørende i Sønderborg som skoleskib, da skibsartilleriskolen her åbnede i 1907. SMS Undine var bevæbnet med ti 10,5 cm kanoner og to 45 cm torpedorør. Den havde en topfart på svimlende 21,5 knob (39,8 km/t).

SMS Undine blev sænket den 7. november 1914 i Østersøen af den britiske u-båd E19. 24 søfolk omkom, men resten af besætningen blev reddet af to ledsagende skibe.

med skibet, resten blev reddet af *V154* og jernbanefærgen *Preussen*, der var stødt til og hvis sejlroute, det bl.a. var Undines opgave at bevogte.¹⁹

Marinestationen i Sønderborg lå så næste langt mod vest, som man kunne komme i Østersøen. De fleste krigshandlinger fandt sted meget længere mod øst. Selvom Sønderborg også i nogen grad fungerede som base for tyske krigsskibe, så var det først og fremmest Kiel og dernæst Østersøhavnene tættere på fronten, der lagde kaj til skibene, når de

skulle forsynes eller repareres. Sønderborg fungerede navnlig som lazaret for sårede fra både hær og flåde. Marinelazaretet var blevet indviet i 1911. Det havde ca. 100 sengepladser – lige så mange som *Kreiskrankenhaus* i Sønderborg, der var ét af de største sygehuse i Nordslesvig.²⁰

Det var her på marinelazaretet, at skræddergast Bruno Topff lå indlagt, da der i november 1918 udbrød revolution i Kiel.